

Maria Kopsztej

Możliwości obiektywizmu w procesie oceniania. Refleksje nauczyciela

Nauczyciel i Szkoła 1-2 (42-43), 221-229

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Maria KOPSZTEJN

Możliwości obiektywizmu w procesie oceniania. Refleksje nauczyciela

W moim artykule największy nacisk kładę na problemy związane ze specyfiką polonistycznego oceniania, stąd też warto na początek przybliżyć fragment książki *Między oceną szkolną a dydaktyką. Bliżej dydaktyki* autorstwa Bolesława Niemierki, który napisał: „Ocenianie szkolne jest jak dzielnica slumsów, zapadłe przedmieście kapitalistycznej metropolii, niezalecane w przewodnikach do zwiedzania. Dobrze poinformowani wiedzą i dają niekiedy do zrozumienia, że ratowanie tych dzielnic przed dalszą degradacją to sprawa beznadziejna. Nie mówi się tego głośno, bo przecież mieszkają tam ludzie, którzy zasługują na współczucie. Ale mieszkańcy tych dzielnic też nie są tacy jak rezydenci głównych alei miasta. Jedni marzą o szklanych domach i zwycięstwie miłości w stosunkach międzyludzkich. Inni cynicznie uprawiają swoje brudne interesy, realizując pomysły, które nie mogłyby ujrzyć światła dziennego w porządnym częściach miasta. Kwitną wszelkie formy oszustwa i znęcania się silniejszego nad słabszym”¹.

Cytat ten w sposób metaforyczny trafnie odzwierciedla rzeczywistość szkolną w zakresie oceniania w polskiej szkole przed wprowadzeniem reformy. Nauczyciele poloniści wypracowali wówczas w szkołach dla swoich potrzeb system oceniania, jednakże brakowało porozumień wewnątrzszkolnych i ogólnopolskich. Reforma wprowadziła autonomię szkół w tworzeniu własnych (szkolnych i przedmiotowych) systemów oceniania, które muszą być zgodne z rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej i dostosowane do warunków szkoły oraz jej potrzeb.

H. Muszyński słusznie zauważył², że ocenianie wewnątrzszkolne nie powinno być całkowicie podporządkowane wymaganiom egzaminów zewnętrznych, gdyż może to doprowadzić do dehumanizacji szkoły. Ilustracją tego zjawiska może być fakt, iż nauczyciel będzie się koncentrował w pracy z uczniem jedynie na przygotowaniu go do testów sprawdzających opanowaniu konkretnej wiedzy i umiejętności, a pominie ten obszar kształcenia ucznia, którego nie można sprawdzić za pomocą testowej formy egzaminowania. Chodzi tu np. o kreatywność czy zdolność współpracy w grupie.

Z praktyki dydaktycznej nasuwa się wniosek, że ocenianie nadal należy do mniej przyjemnych aspektów pracy nauczyciela i funkcjonowania szkoły.

¹ B. Niemierko, *Między oceną szkolną a dydaktyką. Bliżej dydaktyki*, Warszawa 1997, s. 13.

² Por. H. Muszyński, *Diagnostyka edukacyjna a humanizacja szkoły*. [W:] *Dawne i nowe formy egzaminowania*, red. B. Niemierko, B. Małecki, Wrocław 2001.

Według K. Stróżyńskiego, proces oceniania dzieli się na trzy fazy. Pierwsza z nich ma charakter decyzyjny (oceniający – **O**), polega na podjęciu decyzji, czego i w jakim zakresie wymagamy od uczniów i w jaki sposób realizacja owych wymagań przedkłada się na stopnie szkolne. Druga faza ma charakter technologiczny (sprawdzający – **S**) i jej celem jest precyzyjne (w miarę możliwości) ustalenie osiągnięć uczniów. Ostatnia, trzecia faza, znowu ma charakter decyzyjny (oceniający – **O**) i polega na interpretacji wyników sprawdzania, uznaniu ich za zadowalające lub nie oraz takim podaniu uczniowi, aby wyniki te pozwalały mu na podjęcie rozsądnych decyzji dotyczących uczenia się i motywowały go do wysiłku³.

Te trzy fazy nowoczesnie rozumianego oceniania cytowany autor przedstawił w tabeli⁴:

FAZA DECYZYJNA	–	FAZA TECHNOLOGICZNA	–	FAZA DECYZYJNA
Wymagania	→	Sprawdzanie	→	Ocenianie
O	→	S	→	O
O 1 1. Ustalenie wymagań programowych. O 2 2. Budowanie skali ocen szkolnych. O 3 3. Powiązanie wymagań z ocenami.		S 1 4. Dobór treści kształcenia poddawanej sprawozdaniu. S 2 5. Badanie osiągnięć (sytuacja egzaminacyjna). S 3 6. Ustalenie wyników sprawdzania. S 4 7. Porównanie wyników sprawdzania z wzorcem O1.		O 4 8a. Interpretacja wyników przez nauczyciela, podjęcie decyzji o utrzymaniu oceny spełniającej jego oczekiwania (ocena trafna i użyteczna). 8b. Opis osiągnięć ucznia – ustalenie oceny (opisowej, w stopniu, w punktach, itp.). 8c. Adresowanie oceny do ucznia – komentarz, informacja zwrotna.

Aby ocenianie spełniło zadania, jakich się od niego oczekuje, należałoby wyeliminować negatywne zjawiska, które „zadomowiły się” w rzeczywistości szkolnej.

Okazuje się bowiem, że do najczęściej popełnianych błędów przez nauczycieli w zakresie oceniania należą⁵:

- intuicyjne ocenianie,
- brak systematycznego oceniania uczniów w ciągu semestru lub roku szkolnego,

³ K. Stróżyński, *Co wiedzieć, by oceniać*, „Język Polski w Liceum” 2002/2003, z. 3, s. 58.

⁴ Tamże, s. 59.

⁵ Por. A. Janus-Sitarz, *Komu potrzebne jest ocenianie?* [W:] *Polonista w szkole. Podstawy kształcenia nauczyciela polonisty*, Kraków 2004, s. 246; S. Bortnowski, *Przewodnik po sztuce uczenia literatury* (rozdział: Dylematy oceniania, s. 420–476), Warszawa 2005; M. Bartnicka, *O problemach polonistycznego oceniania*, „Zeszyty Szkolne” 2001, s. 72–78.

- brak ustalonych kryteriów oceny każdej z form wypowiedzi,
- pomijanie działań twórczych uczniów,
- brak jawnych, obiektywnych i zaakceptowanych przez uczniów kryteriów oceny,
- przekonanie, że najważniejsze są wiadomości,
- traktowanie ocen jako narzędzia budowania autorytetu nauczyciela,
- pomijanie aktywności i indywidualności uczniowskiej,
- zastępowanie klasówek i odpowiedzi ustnych testami,
- nieplanowana i nieprzemysłana kontrola,
- wadliwe skonstruowanie tzw. narzędzia pomiaru (klasówki, kartkówki bez uwzględnienia taksonomii celów),
- sprawdzanie podczas kartkówek, klasówek stopnia opanowania treści marginalnych i umiejętności przypadkowych,
- tworzenie niekorzystnej atmosfery wokół oceniania (np. traktowanie stopni jako kary).

Zdaniem T. Tyszki na zniekształcenie uzyskanych wyników mają wpływ psychologiczne pułapki oceniania⁶. Autor zaliczył do nich:

- 1) Błąd tendencji centralnej.
- 2) Efekt kontrastu.
- 3) Efekt pierwszeństwa.
- 4) Efekt aureoli.
- 5) Widzenie świata przez różowe okulary.
- 6) Konformizm.

Rodzą się zatem pytania: jak pogodzić zasady obiektywizmu i miarodajnej kontroli wiedzy i umiejętności z zasadą indywidualizacji (tzn. postrzegania każdego ucznia poprzez pryzmat jego możliwości, postawy czy wysiłku, jaki włożył w osiągnięcie wyniku)? Jak wypracować obiektywne kryteria oceniania w zakresie przedmiotu język polski, skoro bardzo często ocena wypowiedzi ustnej ucznia czy ocena wypracowania wynika z subiektywnych gustów i oczekiwań nauczyciela (jedni poloniści zauważają zwięzłość wypowiedzi, inni – dostrzegają umiejętności pisania prac obszernych)?

Zatem istotnym zadaniem dla nauczyciela jest ustalenie w miarę obiektywnych kryteriów ocen, porównywalnych np. z kryteriami innych polonistów.

Jednym ze skutecznych sposobów może okazać się ocena, recenzja uczniowskich prac przez kilku nauczycieli, co pozwoli krytycznie spojrzeć na nasze wymagania. Uczeń powinien znać i zrozumieć kryteria oceny (zasady przyznawania punktów), np. podczas redagowania danej formy wypowiedzi, co wyeliminuje jego wątpliwości w związku z wystawioną oceną przez uczącego i pozwoli na rzetelne wykonanie zadania.

Odpowiednia postawa nauczyciela (m.in. umiejętność jasnego i przekonującego tłumaczenia kryteriów ocen) może sprzyjać wywołaniu pozytywnej roli oceniania w procesie kształcenia.

⁶ T. Tyszka, *Psychologiczne pułapki oceniania i podejmowania decyzji*, Gdańsk 1999.

Refleksja nauczyciela – może dobre rady?

Ta część artykułu jest refleksją nauczyciela świadomego odpowiedzialności za ucznia i za swoją pracę.

Nie oszukujmy się. Często bywa tak, że nauczyciel nieprzygotowany do pracy kończy studia, ale uczyć musi nauczyć się sam! Nadmiar obowiązków, niesatysfakcjonujące zarobki, ciągłe zmiany podstawy programowej, zdobywanie kolejnych stopni awansu zawodowego powodują, że często prace wykonujemy na pokaz, „do teczki” albo po prostu staliśmy się rutyniarzami.

Jak więc zaplanować swoją pracę, by w przyszłości ocenić obiektywnie? Moim zdaniem należałoby:

- 1) Zapoznać się z podstawą programowa kształcenia ogólnego.
- 2) Dokładnie przeanalizować program nauczania, określić tematykę i problematykę zajęć.
- 3) Sformułować tematy lekcji, określić cele⁷.

⁷ Warto w tym miejscu przypomnieć, że podstawą hierarchizacji celów nauczania jest powszechnie znana i stosowana w pomiarze dydaktycznym taksonomia celów prof. Bolesława Niemierki:

A	Zapamiętanie wiadomości	I Poziom wiadomości
B	Zrozumienie wiadomości	
C	Stosowanie wiadomości w sytuacjach typowych	II Poziom umiejętności
D	Stosowanie wiadomości w sytuacjach problemowych	

Autora artykułu ze względu na nauczany przedmiot przywołuję także za: Nowa szkoła. Moduł: Projektowanie, CODN. Warszawa 1999, s. 30; taksonomie celów wg Beniamina Blomma:

Cele uczenia się (umiejętności) uporządkowane hierarchicznie (od prostych do złożonych, kompleksowych)	Przykładowe czasowniki operacyjne określające te umiejętności	Charakter umiejętności
1. Zapamiętanie wiadomości	Odtwarzać, wyliczać, wymieniać, nazywać.	Umiejętność odtworzenia zapamiętanych wiadomości (bez przetwarzania).
2. Zrozumienie wiadomości	Opisywać, objaśniać, omawiać, parafrazować, przytoczyć przykład, powiedzieć własnymi słowami.	Umiejętność nie tylko odtworzenia, ale i przetworzenia wiadomości.
3. Zastosowanie	Stosować, zastosować, wykorzystać (a także wiele innych „neutralnych”, jak np.: napisać, wygłosić, przedstawić, scharakteryzować itp.).	Przenoszenie umiejętności z jednej sytuacji na inną, nową; wykorzystanie umiejętności posiadanych w nowych sytuacjach.
4. Analiza	Analizować, rozróżnić, wyodrębnić, wykryć (np. sprzeczności, błędy), porównać, dokonać klasyfikacji elementów, identyfikować, przyporządkowywać.	Umiejętność podzielenia materiału na części składowe, odkrycie powiązań istniejących między elementami, określenia rodzaju powiązań, klasyfikacja elementów składowych.

- 4) Skonstruować przedmiotowy system oceniania, tj. ustalić szczegółowe wymagania programowe dla poszczególnych poziomów (konieczny, podstawowy, rozszerzający, dopełniający):
- wymagania podstawowe – na ocenę dopuszczającą i dostateczną,
 - wymagania ponadpodstawowe – na ocenę dobrą i bardzo dobrą,
 - wymagania podstawowe i ponadpodstawowe oraz umiejętności lub wiadomości ponadprogramowe – na ocenę celującą.
- 5) Ustalić z uczniami, co podlegać będzie ocenianiu, np.:
- wypowiedzi ustne, tj. kilkudzaniowa odpowiedź na pytanie zadane przez nauczyciela, głos w dyskusji, referowanie wcześniej przygotowanych zagadnień, referaty, prezentacje własne, np. multimedialne, wypowiedzi spontaniczne wynikające z przebiegu zajęć,
 - różnorodne formy prac pisemnych, tj. prace domowe, prace klasowe, notatki,
 - czytanie ze zrozumieniem,
 - projekty edukacyjne,
 - recytacje,
 - różne formy wypowiedzi mające charakter przekładu intersemiotycznego, np. przygotowanie plakatu, nakręcanie filmu, etiudy filmowej; nagranie np. wywiadu i inne;
 - aktywność na lekcji.
- 6) Ustalić metody, techniki i narzędzia, które zostaną zastosowane w ocenianiu. Mogą to być np.:
- testy pisemne, np.: sprawdziany wiadomości i umiejętności, testy sprawdzające umiejętność czytania ze zrozumieniem, arkusze maturalne,
 - obserwacja pracy w grupach zadaniowych,
 - wypracowania i inne prace pisemne,
 - rozmowy z uczniem.

Tak przygotowany do pracy nauczyciel może pierwszego września stanąć przed zespołem klasowym i ustalić zasady pracy z uczniem, która ma służyć wszechstronnemu rozwojowi człowieka.

Jasno określone zasady i kryteria z całą pewnością pomogą mu obiektywnie (czytaj: sprawiedliwie) ocenić ucznia. Ocenic ucznia, który podlega ocenie wewnątrzszkolnej i ocenie zewnętrznej.

Warto przybliżyć w tym miejscu zasady pracy z uczniem. Przykładowo:

Uczeń ma prawo:

5. Synteza	Formułować hipotezy, łączyć, konstruować, planować, projektować, opracowywać, rozwijać, uogólniać, wiązać w całość, wyciągać wnioski.	Umiejętność wiązania ze sobą różnych elementów i łączenia je w całość, opracowywanie koncepcji całościowych, tworzenie planów; istotny jest tu aspekt oryginalności, nowatorstwa w tworzeniu materiału (tworzenie jakości własnych).
6. Ocena	Ocenić, określić, wartościować, zdecydować (podjąć decyzję).	Umiejętność dokonywania oceny (np. etycznej, estetycznej), wartościowanie; podejmowanie decyzji i jej uzasadnianie, formułowanie sądów wartościujących i ich uzasadnienie.

- 1) Znać zakres materiału, który jest przewidziany do realizacji w bieżącym roku szkolnym.
- 2) Znać tytuł wyznaczonej do omówienia lektury.
- 3) Znać z wyprzedzeniem terminy prac klasowych i sprawdzianów.
- 4) Do poprawy oceny z odpowiedzi ustnej, pracy klasowej lub domowej, z której uzyskał ocenę niedostateczną – w okresie tygodnia od otrzymania informacji o tej ocenie (oczywiście w porozumieniu z nauczycielem).

Ocena wywołuje też frustrację, ale wbrew pozorom nie tylko ucznia, ale przede wszystkim u nauczyciela. B. Niemierko prezentuje je za amerykańskim autorem O. Palmerem jako „siedem niegodziwych postaw wobec oceniania”⁸. Są to:

- 1) manifestacja bezradności w sprawach oceniania (rezygnacja),
- 2) manipulacja ocenami dla wymuszenia dyscypliny (metoda kija i marchewki),
- 3) odkładanie oceniania na ostatnie lekcje w semestrze (zaniedbanie),
- 4) nadmiar sprawdzianów i testów (nadgorliwość),
- 5) niespodziewane podnoszenie wymagań (zmiana reguł gry w toku gry),
- 6) przecenianie własnej intuicji przez nauczyciela (uduchowienie),
- 7) okazywanie uczniom swej wyższości (tęczowy blask perfekcji)⁹.

A przecież nie o to chodzi. Ostatnie zmiany związane z reformą systemu oświaty, powinny tak przebiegać, by:

- 1) informować ucznia o poziomie jego osiągnięć edukacyjnych i jego zachowaniu oraz postępach w tym zakresie;
- 2) udzielać uczniowi pomocy w samodzielnym planowaniu swojego rozwoju;
- 3) motywować ucznia do dalszych postępów w nauce i zachowaniu;
- 4) dostarczać rodzicom (prawnym opiekunom) i nauczycielom informacji o postępach, trudnościach w nauce, zachowaniu oraz specjalnych uzdolnieniach ucznia;
- 5) umożliwiać nauczycielowi doskonalenia organizacji i metod pracy dydaktyczno-wychowawczej¹⁰.

Mając na uwadze powyższe uwagi i ustalenia, nauczyciel musi podjąć właściwą decyzję o wystawieniu oceny.

Jak oceniać?

Przedstawiam poniżej wypracowaną w zespole nauczycieli Zespołu Szkół Technicznych w Wodzisławiu *Kartę oceniania* do przedmiotu język polski.

⁸ B. Niemierko, *Między oceną...*, dz. cyt., s. 20.

⁹ B. Niemierko, *Ocenianie szkolne bez tajemnic*, Warszawa 2002, s. 190.

¹⁰ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 1 września 2004 roku w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych, DzU z 2004 r. Nr 199 poz. 2046 z późniejszymi zmianami.

KARTA OCENIANIA DLA PRZEDMIOTU JĘZYK POLSKI DLA KLASY

Za co będziesz oceniany?	Jak ważna będzie Twoja ocena dla oceny semestralnej/rocznej
1. Sprawdziany z poszczególnych epok	1
2. Analiza tekstu literackiego	1
3. Czytanie ze zrozumieniem/streszczenia logiczne	1
4. Odpowiedź ustna	2
5. Zadanie domowe	3
6. Aktywność	2
7. Kartkówka	2
8. Udział w konkursach i olimpiadach	2
9. Prace dodatkowe – prezentacje multimedialne, postery	2
Pamiętaj!	Uwagi
1. Sprawdziany i zadania klasowe będą zapowiadane z dwutygodniowym wyprzedzeniem.	– sam możesz zdecydować o ocenie, wybierając ilość zadań i ich trudność; – nauczyciel ma dwa tygodnie na poprawę sprawdzianu i trzy tygodnie na zadanie klasowe;
2. Kartkówki z ostatniej lekcji oraz omawianej lektury nie są zapowiadane.	– kartkówki z większej partii materiału, tzn. trzech ostatnich lekcji, są zapowiadane z jednodniowym wyprzedzeniem; – nauczyciel musi sprawdzić je do tygodnia;
3a. Jeżeli uzyskasz ocenę ndst. ze sprawdzianu, analizy, czytania ze zrozumieniem/streszczenia logicznego <u>masz obowiązek jej poprawy do dwóch tygodni od daty oddania tekstu przez nauczyciela. W przeciwnym razie tracisz możliwość jego poprawiania.</u> 3b. Jeżeli uzyskasz <u>ocenę ndst. z kartkówki masz obowiązek jej poprawy do tygodnia</u> od daty jej oddania przez nauczyciela.	– pracę pisemną piszesz po uzgodnieniu terminu z nauczycielem, poza swoimi lekcjami; – poprawkę piszesz tylko raz, a uzyskana ocena wpisana zostanie do dziennika! – na poprawie otrzymujesz podobny zestaw zadań; – jeżeli w terminie poprawy zachorujesz, czas poprawy wydłuży się;
4. Jeżeli byłeś nieobecny na sprawdzianie (choroba, wypadki losowe), masz obowiązek napisać go do dwóch tygodni po powrocie do szkoły.	– jeżeli nauczyciel udowodni Ci celową nieobecność, ma prawo sprawdzić Twoją wiedzę na najbliższej lekcji lub przygotować trudniejszy zestaw;

5. Twoja aktywność na lekcji będzie nagradzana plusami (pięć = bdb, cztery = db, trzy = dst).	– jeżeli będziesz ignorował polecenia nauczyciela, biernie uczestniczył w lekcji, dostaniesz minusa (trzy = nast.) lub będziesz pisać kartkówkę z bieżącego materiału;
6. Poniesiesz konsekwencje za swoje niewłaściwe zachowanie (przeszkadzanie w prowadzeniu lekcji, rozmowy, gry, odbieranie telefonów komórkowych, ignorowanie nauczyciela...) – nauczyciel ma prawo zapytać Cię na ocenę z bieżącej lekcji i wpisać Tobie ujemne punkty z zachowania.	
7. Brak zadania domowego jest równoznaczny z oceną ndst.	
8. Dwa razy w ciągu roku szkolnego możesz nie być przygotowany do zajęć (brak zadania domowego, brak wiadomości).	– nieprzygotowanie nie dotyczy wcześniej zapowiedzianych sprawdzianów, kartkówek i zadań klasowych
9. Jeżeli opuścisz ponad 50% zajęć, będziesz niesklasyfikowany.	– nie istnieje możliwość zaliczenia całego semestru w ciągu tygodnia! Pamiętaj – jesteś oceniany(a) z pracy semestralnej i rocznej!
10. Jeżeli będziesz zagrożony, to miesiąc przed klasyfikacją zostaniesz powiadomiony o ocenie ndst.	
11. Tydzień przed klasyfikacją nauczyciel musi poinformować Ciebie o proponowanej ocenie semestralnej/rocznej.	
12. Ocena semestralna/roczna jest sumą wszystkich Twoich starań, a nie tygodniowym zaliczeniem nauczanego materiału!	
13. Pamiętaj, że jesteś zobowiązany do znajomości każdej lektury!	

A na koniec dobre rady dla ucznia:

- 1) Bądź systematyczny.
- 2) Czytaj lektury, odrabiaj zadania.
- 3) Samodzielnie ćwicz analizy i streszczenia logiczne.
- 4) Jeśli jesteś niepewny – pytaj nauczyciela.
- 5) Pamiętaj, że matura na poziomie rozszerzonym wymaga wzbogacenia wiedzy! Czytaj dodatkowe lektury, ćwicz analizę porównawczą, wybieraj trudniejsze zadania!

POWODZENIA!!!

Bibliografia

- Bartnicka M., *O problemach polonistycznego oceniania*, „Zeszyty Szkolne” 2001.
- Bortnowski S., *Przewodnik po sztuce uczenia literatury*, Warszawa 2005.
- Janus-Sitarz A., *Komu potrzebne jest ocenianie?* [W:] *Polonista w szkole. Podstawy kształcenia nauczyciela polonisty*, Kraków 2004.
- Muszyński H., *Diagnostyka edukacyjna, a humanizacja szkoły*. [W:] *Dawne i nowe formy egzaminowania*, red. B. Niemierko, B. Małecki, Wrocław 2001.
- Niemierko B., *Między oceną szkolną a dydaktyką. Bliżej dydaktyki*, Warszawa 1997, s. 13.
- Niemierko B., *Ocenianie szkolne bez tajemnic*, Warszawa 2002.
- Stróżyński K., *Co wiedzieć by oceniać*, „Język Polski w Liceum” 2002/2003, z. 3.
- Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela*, red. nauk. K. Kruszewski, Warszawa 2005.
- Tyszka T., *Psychologiczne pułapki oceniania i podejmowania decyzji*, Gdańsk 1999.

Summary

Possibilities of objectivity in the assessment process. Teacher's reflections

The article revolves around the issues concerning the specificity of assessment in Polish studies. It defines the notion of assessment and divides the process into the following stages: a decision-making stage (requirements), a technological stage (checking), and once again a decision-making stage but based on interpreting the findings of the checking process (assessment). Finally, it lists the most common assessment mistakes and assessment traps.